

OMARIIKLUSE RAJAJA: Jaan Tõnisson hindas ajakirjandust mõjusaimaks rahva harimise ja kasvatamise vahendiks

Tõnisson kasvatas rahvas eneseusku

“Nii ta siis käiski nagu Vana Testamendi prohvet, koot õlal, läbi Eesti elu, hurjutades eestlase klikelist eneseaustamist,” tunnistas ajaleht Rahvaleht 1938. aasta 22. detsembril.

KRISTA ARU
Kirjandusmuuseumi direktor

Jaan Tõnisson sai sel päeval 70-aastaseks ja hoolimata kõikidest teda tabanud saatuselöökidest oli ta selg ikka sirge ja meel kindel.

70-aastaselt seisis ta esireas võitluses demokraatliku Eesti püsimajäämise eest. Ta avaldas sel ajal oma mõtteid ajakirjas Tänapäev, sest päevalehtedel oli Tõnissoni artiklite avaldamine sisekaitse ülema ettekirjutusega keelatud, ning nendes oli ka 1930. aastate lõpul usku terve mõistuse võitu.

“Vähemalt üks on selge: kõik vahepealsed võimalused, hädad ja raskused ei otsusta lõplikult meie rahva ja maa saatust /- -/. Äikese, rahe, saju, halbade ilmade järele kerkib ikkagi pilvede tagant üles vaba Eesti!” kirjutas ta.

Tõnisson on Eesti omariikluse rajaja. Tema kasvatas rahvas eneseusku, õpetas usaldama iseennast ning lõi sellega ühiskonnas pinnase, mis oli küps aru saama 1918. aastal võidetud iseseisvuse kohustustest ja suurusest. Võim, millele ta algusest peale oma võitlustes toetus ja mille jõudu uskus, oli ajakirjandus.

Hariv ajakirjandus

Alates 1896. aasta detsembrist, kui Tõnisson sai ajalehe Postimees omanikuks, väljaandjaks ja peatoimetajaks, kuni 1935. aasta juulini, mil ta siseminister Kaarel Eenpalu käsul päevapealt Postimehe peatoimetaja ametist lahti lasti, hindas ta ajalehte kui kõige mõjusamat, kiiremat ja odavamat rahva harimise ja kasvatamise vahendit.

“Tõsine ajakirjandus ei ole mitte ainult mõtete edasikandja, nagu traadita telegrahv, vaid ühtlasi mõtete selgitamise ja arutamise asutus”, kelle otsene kohus on “seletada, mis teha tuleb.”

Tänase Eesti ajakirjandus paneks Tõnissoni edasi-tagasi marssima ja kõvahäälselt deklameerima: “Ja oleks ilm täis kuradeid, kes tahaksid meid neelda...”. Nii ta tegi

Jaan Tõnisson abikaasa Hildaga Tartus. Foto pärineb 1930. aastate lõpust.

REPRO FILMI, FONO, FOTOARHIIVIST

vene ajal, kui tsaarivalitsus ta tegevusvabadust piiras ja eesti ajal, kui võimurõõm kippusid varjutama riigi demokraatlikku arengut.

Tõnissoni marssimine väljendaks trotslikku põhiheli, mis teda alati võitlusesse kiskus, kui peale oli tungimas midagi vastuvõtmatu ja võõrast. Tõnisson ei sallinud pealekaebamist ja tagaselja juttu, seetõttu astuks ta tänagi kohe võitlusse. Valitseva lodevuse ja omakaasu vastu ning ühiskonna kõlbelisuse ja hariva ajakirjanduse eest.

Ajakirjaniku missioon

Tõnisson oli läbi pika ajakirjanikutee seisukohal, et eesti ajakirjandus peab ennekoike täitma rahva elunõudmistest tulenevaid ülesandeid, mitte avaldama tühja juttu.

“Sest meie meelest on see suureks ülekohtuks Eesti rahva vastu, et mitmed ajalehed ainult tühist ja põnevusest nõretavat juttu, rämpsut ja võõraid sõnumeid, mis ainult uudishimu silmapilkseks

kustutuseks kõlbavad, oma lugejate lauale kannavad /- -/. Niipea kui ajaleht just seks käima hakkab, et ettevõtjatele tulu tuua, kaotab tema üleüldisema sihi ja sellega eluõiguse ühiskonna ees,” kirjutas ta.

Tõnissoni arvates ei kõlvanud ajakirjanikuks sugugi igaüks ja seepärast oli tema meelest vajalik “neile inimestele, kes ajakirjanduslikust tööst kinni tahavad hakata, külmavereliselt selgeks teha, et see väga kahetsemisväärne on, kui inimene ilma kohusetundmata kõik ajalehe veergudesse katsub kallata, mis sapisest südamest ehk pahe-mast meelest välja voolab”.

Eesti ajakirjanduse ajalugu vaadates võime kinnitada, et Tõnissoni Postimees oli aastatel 1896–1935 omamoodi ajakirjanduslik kool, kust käis läbi enamik sõjaeelse Eesti andekaid ajakirjanikke.

Selles koolis nõuti tööd ja selle nõuded olid lihtsad ja selged. Üks esimesi oli, et ajakirjanik peab olema haritud. Ta peab asjast alati rohkem teadma, kui ajalehte kirja

Jaan Tõnisson 130

1868 – 1941?

Sündis: 22. detsembril 1868 Viljandimaal jõukas Mursi talus.

Haridus: 1888 lõpetas Tallinna kubermangugümnaasiumi eksternina, 1892 lõpetas Tartu Ülikooli õigusteaduskonna cand. jur. kraadiga.

Perekond: 1910 abiellus Hildagard Lõhmusega, peres oli kolm poega ja kaks tütar.

Töö: 1893 jaanuaris asus tööle Postimehe toimetusse, 1896 15. novembril sai Postimehe toimetajaks ja väljaandjaks-omanikuks, 1897 asutas Postimehe trükkikoja, 1905 asutas esimese eesti erakonna –

pane. Samas peab ta kirjutama heas eesti keeles ja nii, et kirjutatu oleks loetav ja arusaadav.

Fakt ja arvamus olid kaks eri asja ning neid segi ei aetud. Segi ei aetud ka seda, mis sobib poliitilis-

Eesti Rahvameelse Eduerakonna, 1906 valiti Venemaa esimese riigiduuma liikmeks, 1906–1908 eemaldati Liivimaa kuberneri käsul lehe vastutava toimetaja kohalt, 1907 juuni – 1908 september Postimees suletud, 1918–19 portfellita minister Ajutises Valitsuses, 1919 november – 1920 oktoober peaminister, 1921–1935 kõigi viie Riigikogu liige, 1923–25 Riigikogu esimees, 1927–28, 1933 riigivanem, 1935 juulis kõrvaldati Postimehest, ajaleht võõrandati.

1940 13. detsembril arreteeriti, tema surmakoht ja -aeg on teadmata.

se päevalehte ning mis peab jääma meelelahutusliku ajakirjanduse kanda. “Ega Postimees ole kosjakontor!” käratas Tõnisson, kui Postimehes taheti hakata avaldama kosjakuulutusi.

Mida arvate Tõnissonist?

Jumala abiga mitte ju ainus, kuid olemasolevate seas kõige ilusam inimlik juhtum tõestamaks, et määrdumatu mainega mehed on Maarjamaal võimalikud.

JAAK KROSS
kirjanik

Meie perekond oli Tõnissonimeelne. Ta on olnud minu jaoks kogu aeg sümpaatsem kui Päts. Olen mõelnud sageli, kas 1930. aastatel oleks leidunud poliitilist liidrit, kes oleks suutnud vältida Eestit tabanud katastroofi. Päts polnud selleks suuteline. Tõnisson oli kõrvale tõrjutud, aga temagi poleks suutnud. Ta eeldas korrekset vastast. Aga sel ajal olid gängsterid nii Idas kui ka Läänes. Tõnissoni mõtted on väärt süvenemiseks. Ta oli elu lõpuni küsija. Mõttele inimene, kes otis igas võimalikus olukorras lahendusi ja oli valmis selle nimel koostööks erinevate jõududega.

JAAK KAPLINSKI
kirjanik

Lugesin kord Tõnissoni armastuskirju Aino Kaldale. Käekiri oli neis nii tormiline, et mõnikord mahtus ühele reale ainult paar lendumist sõna; sisu seevast pigem konventsionaalne. See välise tulipaisuse ja seesmise alalhoidlikkuse sulam ehk teebki Tõnissonist sümpaatse, peaaegu rahvuspedagoogilise kuju. Lisaks sellele ei saanud Tõnissonist minu meelest iial professionaalset poliitikut. Ta jäi lõpuni pigem humanitaarseks tunglejaks, Suureks Dilettandiks ja idealistiks, kes mõjus rohkem oma isiksuse jõu ja võlu kui ideede sisuga.

JAAK UNDUSK
kirjandusteadlane